

**Завдання з української мови
для студентів 1 курсу на 2 семестр
гр. 1-Б 1010 , 1-М 1011
ТЕМА 1.**

Тема заняття: **Ділові папери. Обліково-фінансові документи. Розписка. Доручення.**

Основні терміни : ділові папери , документ, розписка , доручення.

Основні поняття :

ДОКУМЕНТ - основний вид ділової мови; засіб фіксації певним чином на спеціальному матеріалі інформації про факти, події, явища об'єктивної дійсності та розумової діяльності людини

Розписка - це документ, який підтверджує передачу й одержання документів, грошей, товарів та ін., завірений підписом одержувача.

Доручення - це документ, за яким організація чи окрема особа надає право іншій особі від її імені здійснювати якісь дії.

Технічні засоби навчання комп'ютер

Матеріал лекції

**ПАМ'ЯТКА
ВИМОГИ ДО ДІЛОВИХ ПАПЕРІВ**

1. Ділові папери складаються за єдиною формою.
2. Діловим паперам властива ясність, точність, стислість викладу.
3. Дієслівні форми в цих паперах часто замінюються віддієслівними іменниками (замість прошу дозволити - прошу дозволу).
4. Числівники пишуться цифрами, за винятком грошових документів (рахунок, розписка, доручення).
5. Непохідні прийменники нерідко замінюються похідними прийменниками внаслідок, у зв'язку, згідно (замість за наказом - згідно з наказом, замість через недостачу - у зв'язку з недостачею).
6. Особовий займенник ВИ, як форма ввічливого офіційного звертання до однієї особи, пишеться з великої букви.
7. Порядок слів у простих реченнях прямий.
8. Часто вживаються неповні і безособові речення із значенням наказовості (необхідно сприяти, доручити членам гуртка).
9. Підрядні причини і наслідку замість сполучника тому що приєднуються звичайно сполучниками внаслідок того, що; у зв'язку з тим, що; так як.

Таким чином, лише завдяки стандартним словам і виразам документи стають недвозначними й чіткими.

Обліково - фінансові документи здійснюють фінансово-розрахункові операції , вони забезпечують:

- повну схоронність грошей та ін. цінностей;
- точне виконання фінансових, банківських та ін. операцій;
- своєчасне відображення виробничих операцій;
- запобігання фінансових порушень і зловживань;
- можливість документального обґрунтування відповідальності службових осіб;
- складання бухгалтерської та ін. звітності;
- право здійснення грошово-розрахункових операцій у фінансових і банківських установах.

Фінансово-розрахункова документація відзначається високим рівнем стандартизації. Сюди входять такі документи: акти, відмова від акцепту, відомість, гарантійний лист, заява-зобов'язання, заявка, квитанція, накладна, платіжне доручення.

відомість – обліково-фінансовий документ, який найчастіше використовується в бухгалтерській справі, в банківській системі та ін.. відомості бувають платіжні, накопичувальні, на виплату пенсій, заробітної плати тощо.

- доручення, реквізити, зразок,
- оформлення доручення,
- розписка, реквізити, зразок,
- оформлення розписок.

Закріплення головного

1. Які реквізити особистого доручення:

- назва виду документа (доручення);
- прізвище, ім'я, по батькові особи, що видала доручення;
- прізвище, ім'я, по батькові особи, що їй видане доручення (довіреної особи);
- термін дії документа;
- дата складання, підпис особи і довірителя;
- засвідчення підпису організацією, де працює, навчається тощо довіритель.

2. Що таке розписка?

Це документ, який підтверджує передачу й одержання документів, грошей, товарів та ін., завірений підписом одержувача.

Має довільну форму.

3. Які реквізити розписки?

Реквізити:

- назва виду документа (розписка);
- посада, прізвище, ім'я та по батькові того, хто дає розписку;
- кому дається розписка;
- у чому конкретно дано розписку (обов'язково слід вказати точне найменування матеріальних цінностей, предметів, інструментів);
- на підставі якого розпорядження чи документа одержано цінності;
- дата й підпис одержувача цінностей.

Практичні завдання :

1. Напишіть доручення старості на отримання стипендії в касі Приватбанку за січень 2015 року.

2. Прочитайте текст . Визначте який це документ за

а) найменуванням; б) призначенням ; в) походженням ; г) місцем виникнення ; формою . Назвіть наявні та відсутні реквізити .

Я Медведєва Тамара Олексіївна отримала від Юзв'яка Івана Зиновійовича грошенята в сумі 250 (двісті п'ятдесят) гривень. Я дуже зобов'язуюсь повернути всю суму одноразово до 1 грудня 2009 р.

Домашня адреса: м. Полтава, вул. Лісна, 31, кв. 8.

Паспорт серія МА № 630085, виданий Карлівським РУ МУ МВД України в Полтавській області 24 листопада 1998 р.

(підпис)

Т.О.Медведєва

3. Оформити документи, знати визначення

ТЕМА 2.

Тема заняття: **Стилістичне забарвлення значущих частин слова: префіксів і суфіксів.**

Основні терміни :

морфологія ;

морфологічна будова слова, способи творення слів;

- стилістичні особливості значущих частин слова;
- стилістичні засоби словотвору.

Основні поняття :

Морфоло́гія (від грецького морфη morphe — форма, λογία logia — слово, вчення) — розділ граматики, в якому вивчають явища, що характеризують граматичну природу слова як граматичної одиниці мови. Це вчення про будову та граматичні класи слів (частини мови), граматичні категорії і систему словозміни їх. Основною одиницею морфології є слово, але в аспекті граматичної будови, особливостей змінювання і творення, вираження властивих слову граматичних значень.

Слова поділяються **на морфеми** – найменші значущі частини (корінь, префікс, суфікс, закінчення). За допомогою префіксів і суфіксів утворюються нові слова та їхні форми, а за допомогою закінчень – лише форми слова. Відповідне розміщення морфем у слові є його будовою.

БУДОВА СЛОВА Основа слова .Закінчення. Префікс .Корінь .Суфікс .Визначає граматичне значення слова .Виражає лексичне значення слова.

Основним засобом збагачення словникового складу мови **є словотворення**.

При цьому нові слова утворюються на основі вже існуючих.

Основа, від якої твориться нове слово, називається **твірною**. До неї додаються словотворчі суфікси і префікси(афікси).

Матеріал лекції

Мотивація навчання

Ви знатимете:

- морфологічну будову слова, способи творення слів;
- стилістичні особливості значущих частин слова;
- стилістичні засоби словотвору.

Ви вмітимете:

- розбирати слова за будовою, визначати способи творення слів;
- визначати стилістичні функції в тексті значущих частин слова;
- використовувати правильно і доречно словотворчі засоби в мовленні;
- правильно писати слова з орфограмами в коренях, префіксах і суфіксах.

Повторення вивченого

Пригадайте

- З яких значущих частин складаються слова?
- Що відрізняє спільнокореневі слова від форм слів?
- Які є основні способи словотворення?

Рівень 1

1. Що означає «словотвір»?
2. Яка морфема стоїть після кореня?
3. Яка морфема може вживатися у дієсловах після суфікса, кореня?
4. Чим відрізняється морфемний і словотвірний аналіз слів?
5. Перерахуйте неморфологічні способи творення слів.
6. Наведіть 3 приклади слів, утворених безафіксним способом та 3 слова — основоскладанням.
7. Як називають частину слова без закінчення?

Рівень 2

1. Розберіть за будовою, визначте способи творення.
Краєвид, зорепад, ВНЗ, власноруч, заходити, праліс, вітерець, безмежний, митися, перехід, переходити, Ткач — ткач, добридень, черговий, блакить, синьо-жовтий, присадибний, юннат, молода, командуючий, полонений, медсестра, спортзал, голіруч, молодь.
2. Виконайте словотвірний аналіз слова придунайський.

Закріплення головного

Виконання практичної роботи (повторення правил та виконання вправ)

Порівняйте записані парами слова. Визначте їхню будову. Чим цікаві ці слова з погляду словотворення? Поміркуйте, яке слово кожної пари є похідним, а яке – твірним. Обґрунтуйте думку.

Доярка – дояр.

Швея – швейник.

Бандурист – бандуристка.

Спортсмен – спортсменка.

Слова поділяються на морфеми – найменші значущі частини (корінь, префікс, суфікс, закінчення). За допомогою префіксів і суфіксів утворюються нові слова та їхні форми, а за допомогою закінчень – лише форми слова.

Зверніть увагу! При визначенні кореня треба враховувати чергування звуків.
Наприклад: ходити – ходжу – хід (спільнокореневі слова).

Основним засобом збагачення словникового складу мови є словотворення.

При цьому нові слова утворюються на основі вже існуючих.

Основа, від якої твориться нове слово, називається твірною. До неї додаються словотворчі суфікси і префікси (афікси). Наприклад:

1. ліс + ов лісовий (твірна основа ліс).

2. лісов(ий) + ик лісовик (твірна основа лісов).

Слова поділяються на непохідні і похідні. Похідне слово мотивується через зв'язки з іншим словом того самого кореня.

Порівняйте:

ліс → лісовий → лісовик
(непохідне) (похідне) (похідне)

Запам'ятайте !

Стилістичне забарвлення суфіксів		
Суфікси	Особливості суфіксів	Приклади
-ість, -ств(о), - цтв(о), -зтв(о), -от(а), -анн(я), -енн(я), -інн(я), -тт(я), -ізм (-їзм), - изм та ін.	Утворюють слова з абстрактним, узагальнювальним значенням, назви определеної дії.	громадськість, збирання, людство, реалізм
-альн-, - увальн- (-ювальн-), - арн- (-ярн-), -ист-, -уват-, - атист-	Характерні для наукового, офіційно- ділового, публіцистичного стилів	соціальний, гуманітарний, історичний азотистий, цукристий (слова-терміни)
-к-, -ок-, -очок-, -ичок-, -очк-, -ик-, - оньк-, -еньк-, -есеньк-, - ісіньк-, -н-, -в-, -ищ-, -ущ- (-	Утворюють емоційно забарвлені слова. Характерні для художнього і розмовного стилів	рідненький, гайочок, котище

ющ-), -иськ-, -юх-, -ил-, -л-		
----------------------------------	--	--

Зверніть увагу! Слова із суфіксами позитивної і негативної оцінки мають виразне емоційно-експресивне забарвлення. Приєднуючись до основи слова, ці суфікси вносять додаткові відтінки здрібнілості, пестливості, ласкавості, ніжності, зневаги, згрубілості тощо.

Стилістично виразнішими роблять слова і префікси. Особливої експресії набувають слова, у яких повторюється або комбінується з іншими префіксами префікс по-.

Мозковий штурм. Чи однакова стилістична роль засобів словотвору в різних стилях мовлення? Обґрунтуйте думку.

3. Утворіть від поданих слів за допомогою суфіксів позитивної чи негативної оцінки нові слова. Утворені слова запишіть, позначте в них морфеми, назвіть твірну основу. Для якого стилю мовлення характерні ці слова?

Малий, ніч, здоровий, пташка, важкий, страх, злий, страшний, літо, сила, вовк.

Закріплення знань студентів:

Поміркуйте над запитаннями.

1. Скільки префіксів у слові навздогін?
2. Чи однакове значення має словотворча частина авто в словах автопортрет, автовідповідач, автомобіль?
3. Чому в слові лікарня виділяють два суфікси (-ар- і -н-), а в слові
4. Пригадайте, які основні способи творення нових слів вам відомі?
5. Як називається слово, що є базою для утворення іншого?
6. Що таке морфеми? Назвіть їх.
7. Як відрізнити спільнокореневі слова від форм слова?

Для вас, допитливі

Чи знаєте ви, що в давні часи існувало цікаве слово *sold (корінь sol і суфікс d)? Спочатку воно означало «з сіллю», «солоний», потім ширше – «приправлений», далі – «смачний», а згодом почало знов звужувати своє значення. Якщо ви хочете дізнатися більше про походження слів української мови (наприклад, хліб, цукор, страва тощо), зверніться до книжки А.П. Коваль «Слово про слово». Про те, що вам найбільше сподобається в цій праці, розкажіть однокласникам.

1. Найменшою неподільною значущою частиною слова є морфема (корінь, префікс, суфікс, закінчення). Вона є носієм певного лексичного чи граматичного значення.

2. Найбільш активним процесом у збагаченні лексики української мови є творення нових слів, які виникають на базі вже існуючих і сприймаються як похідні. Розрізняють кілька способів словотворення.

Практичні завдання

I. Спишіть речення, розкриваючи дужки та розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть слова із суфіксами та префіксами, які надають словам і мовленню стилістичного забарвлення. Виділіть ці морфеми і поясніть їхню стилістичну роль.

1. Сон(е,и)чко племенисте гралося в небі вітрець жвав(е,и)нько хитав деревами що попадалися де-не-де по дорозі і шумів у міських садочках (Марко Вовчок).

2. Як гляну на тебе – така ти невеличка моя перепеличко а голосочок-то який! Тонес(е,и)нький милес(е,и)нький такий! (Л. Глібов).

3. Із якого ти саду чудовая роже? Тебе й морозище зв'ялити не може! (А. Кримський).

4. Все те що мало згоріти згоріло тільки сумно чорнів обпалений комин та осінній вітрисько бабрався в попелі, вишукуючи поодинокі жарини (А. Дімаров).

5. Пр(е,и)стосувавшись до сезонного живле(н,нн)я і розмноже(н,ння) кити утворили кілька біологічних груп (З посібника).

6. Все ніби в колі віковім любов розлука весни грім все ніби вогкості луна прадавня тиха таїна (А. Малишко).

7. Попоходиш за плугом попотягаєш чепіги то й, зрозуміло, втома бере своє (О. Ковінька).

8. Ой у полі три кринич(е,и)ньки, любив козак три дівчиноньки (Нар. творчість).

II. Поясніть орфограми в суфіксах і префіксах.

III. Наведіть приклади вживання слів із зменшувально-пестливими суфіксами в усній народній творчості.

Зверніть увагу! Для текстів наукового стилю властиве широке вживання аббревіатур, проте ці скорочення мусять бути загальноприйнятими в мові науковців, уніфікованими, а також відповідати правилам орфографії. Наприклад: ВНС (вегетативна нервова система), унікод (універсальне кодування).

- I. Утворіть і запишіть аббревіатури від поданих сполучень слів. Вимовте правильно аббревіатури і поясніть, як вони утворені (з початкових букв, звуків або частин слів). З яким стилем мовлення співвідносні ці слова?
Конструкторське бюро, магнітна резонансна терапія, цитологічна діагностика, Національна академія наук України, синдром набутого імунodefіциту, тепла електрична станція, біологічна хімія.
- II. З двома утвореними аббревіатурами складіть речення.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Які є морфеми в українській мові? Що між ними спільного й відмінного?
2. Чим похідні слова відрізняються від непохідних? Наведіть приклади.
3. Користуючись відповідною таблицею в додатках, охарактеризуйте основні способи словотворення в українській мові.
4. Які основні чергування звуків можливі в корені слів при словотворенні та словозміні? Наведіть приклади.
5. Назвіть основні орфограми в префіксах. Наведіть приклади.
6. Назвіть основні орфограми в суфіксах. Наведіть приклади.
7. Пригадайте кілька крилатих висловів зі словами, які утворені способом переходу з однієї частини мови в іншу.
8. Як впливають слова, творені різними засобами, на стилістичне забарвлення тексту?
9. Як впливають на стилістичне забарвлення слів суфікси і префікси? Наведіть приклади слів із суфіксами позитивної і негативної оцінки.
10. Які стилістичні функції виконують складні слова? Наведіть приклади.

Орфографічний тренажер.

Утворіть і запишіть від поданих слів нові за допомогою вказаних суфіксів. Підкресліть і поясніть орфограми в утворених словах.

1. -ськ-: Луцьк, Запоріжжя, Херсон, Дрогобич, Рига, латиш.
2. -ств-: юнак, убогий, козак, товариш, студент.
3. -ин(а): вінницький, хмельницький, дніпропетровський, турецький.
4. -ичок, -ечок: вогник, верх, племінник, кошик, мішок.

ТЕМА 3-4

Тема заняття: **Основні орфограми в коренях, префіксах і суфіксах.**

Тренувальні вправи.

Основні терміни :

- Словотвір
- Частина слова

- Корінь
- Суфікс
- Префікс
- Закінчення
- Спільнокореневі слова
- Різні форми одного і того слова
- Способи творення
- Орфограма
- Орфографія + Словотвір

Основні поняття :

Морфема — найменша неподільна значуща частина слова.

Корінь — частина слова без префікса і суфікса, спільна для споріднених слів (стрижнева морфема, виражає загальне лексичне значення слова).

Префікс - морфема, що стоїть перед коренем (-я).

Суфікс ^ після

Закінчення (флексія) — афікс, займає кінцеву позицію в змінюваному слові, виступає показником синтаксичних зв'язків між словами у словосполученні й реченні.

Основа — частина змінюваного слова без закінчення (виражає лексичне значення слова).

Афікси є носіями словотвірного і граматичного значень слова (уточнюють значення кореня).

• Л •, **постфікс** (сь, -ся), інтерфікс (V — о, є, и, і — голосна, що поєднує корені складних слів: лісостеп, трикутник, перекотиполе, фотоелемент).

Словотвір — розділ мовознавства, щовивчає лексичні одиниці (слова) за структурою, способом їх творення.

Спосіб словотворення — це певний шлях утворення нового слова (за допомогою мовних ресурсів чи переосмислення слова).

Словотворчий аналіз — встановлення способу словотворення аналізованого слова (визначення творчої основи та словотворчих афіксів).
Різниця з морфемним аналізом: поділ на морфеми відбувається (при морфемному аналізі) безвідносно до способу творення і з'ясування, за допомогою яких словотворчих засобів виникло аналізоване слово.

Технічні засоби навчання комп'ютер

МАТЕРІАЛ ЗАНЯТТЯ

Мотивація навчання

«Незавершені речення».

- Словотвір — це ...
- Частина слова — ...
- Корінь — ...
- Суфікс — ...
- Префікс — ...
- Закінчення — ...
- Спільнокореневі слова — ...
- Різні форми одного і того слова — ...
- Способи творення — ...
- Орфограма — ...
- Орфографія + Словотвір — ...

ТЕМАТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ СЛОВОТВІР

Рівень 1

1. Що означає «словотвір»?
2. Яка морфема стоїть після кореня?
3. Яка морфема може вживатися у дієсловах після суфікса, кореня?
4. Чим відрізняється морфемний і словотвірний аналіз слів?
5. Перерахуйте неморфологічні способи творення слів.
6. Наведіть 3 приклади слів, утворених безафіксним способом та 3 слова — основоскладанням.
7. Як називають частину слова без закінчення?

Рівень 2

1. Розберіть за будовою, визначте способи творення.
Краєвид, зорепад, ВНЗ, власноруч, заходити, праліс, вітерець, безмежний, митися, перехід, переходити, Ткач — ткач, добридень, черговий, блакить, синьо-жовтий, присадибний, юннат, молода, командуючий, полонений, медсестра, спортзал, голіруч, молодь.
2. Виконайте словотвірний аналіз слова придунайський.

Рівень 3

Створіть невеликий твір-опис «Весна», використовуючи слова різних способів творення. Способи творення вказати у дужках одразу після використаного слова.

2. Розбір за будовою (морфемний аналіз).

Словотвір — розділ мовознавства, що вивчає лексичні одиниці (слова) за структурою, способом їх творення.

Спосіб словотворення — це певний шлях утворення нового слова (за допомогою мовних ресурсів чи переосмислення слова).

Словотворчий аналіз — встановлення способу словотворення аналізованого слова (визначення творчої основи та словотворчих афіксів). Різниця з морфемним аналізом: поділ на морфеми відбувається (при морфемному аналізі) безвідносно до способу творення і з'ясування, за допомогою яких словотворчих засобів виникло аналізоване слово.

Додаткові матеріали

Словотворчі засоби відіграють важливу роль у стилістичному забарвленні слів і в стилетворенні. Стилiстична виразнiсть тексту посилюється, якщо в ньому використано слова, що завдяки словотворчим засобам виділяються своїми стилістичними функціями. Наприклад, правда — неправда, воля — неволя, рука — ручище, рученька, ручечка...

Стилiстичнi можливостi словотвору виявляються, насамперед, у синонiмiї словотвірних афіксів. Одні суфікси використовуються для творення від якоїсь основи слів з відмінними значеннями — рука — ручний, рушник, рукав; воля — вільний, вольовий, воліти.

Вони сприяють збагаченню словникового складу мови, використовуються як засіб значеннєвого розрізнення лексичних одиниць, що розвиваються з одного кореня. Це суфікси з лексико-семантичним значенням. Інші суфікси (з лексико-граматичним значенням), приєднуючись до кореня, не змінюють семантики слова, а вносять додаткові відтінки означально-обставинного й експресивного характеру (сестра — сестричка, сестронька; кіт — котик, котичок, котяка, котяра, котюча). Ці суфікси, як правило, надають словам і висловлюванню взагалі певного стилістичного забарвлення, тому частіше використовуються зі стилістичною метою. Стилiстичнi властивостi слів, утворених певним способом, виявляються при зіставленні лексем, що мають один корінь і значення, але різне словотвірне оформлення. (За О. Пономарівим)

Суфікси: -ння, -ття, -зтв(о), -цтв(о), -ість, -ств(о).

Інші іменникові суфікси з лексико-семантичним значенням е мають виразного стилістичного забарвлення, їхні стилістичні можливості залежать від семантики основи, від місця слова в історії розвитку мови, від належності його до певної лексико-семантичної групи: до термінологічної лексики, поетичної, розмовної тощо. За наявності паралельних суфіксальних утворень часто одне з них є нейтральним, друге — стилістично маркованим: висота, глибина, ширина (нейтральні) — височінь, глибінь (глибочінь), широчінь (уживані переважно в художньому, рідше в публіцистичному стилі).
(За О. Пономарівим)

Суфікси з лексико-семантичним значенням: -юх-, -л-, -ил-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-.

Збірно-зневажливі суфікси: -юг-, -ищ-, -н(я), -в(а). (їжачня, татарва, ручище, катюга...).

Щодо стилістичних можливостей префікси поступаються суфіксам.

Префікси, префіксоїди: па-, про-, анти-, архі-, екстра-, контр-, псевдо-, ультра- ... надають словам книжного відтінку.

Публіцистика використовує утворення з такими префіксами для надання викладові гумористичного, іронічного чи сатиричного спрямування.

Основоскладання — це поєднання компонентів з відмінною семантикою, часто належних до різних частин мови. Такий засіб словотвору властивий усім функціональним стилям мови, але найбільше поширений він в офіційно-ділових, наукових і публіцистичних текстах: гідроканал, демократія, макросистема...

Компоненти: само-, мало-, багато-, -лог, -філ, -фоб, -ман, -зна- вство.

Стилістичне забарвлення утворених цим способом слів пов'язане здебільшого з новим значенням.

Словоскладання (поєднання синонімічних пар) використовується в мові не стільки, як словотворчий, скільки як стилістичний засіб. Адже поєднання двох синонімів є першим ступенем їх ампліфікації (стилістичної фігури). Через те майже всі слова, сконструйовані в такий спосіб, зберігають образність та експресивність. Виняток становлять терміни типу ампер-виток, кіловат-година, інженер-економіст, інженер-технолог, лікар-терапевт, мовознавець-лексикограф, технік-механік.

Наприклад: цар-жайворонок, цариця-миша, голубчику-братику, смуток-жаль, обнімала-пригортала, молила-просила (За О. Пономарівим).

Додаток

- Суфікси з абстрактним, узагальнювальним значенням: -анн, -енн, -от, -ість, -ізн, -ізм, -ств, -утв.
- Професійні слова та їх суфікси: -ник, -щик, -чик, -льник, -тель.
- Суфікси для утворення слів книжних стилів: -альн (увальн, -ювальн), -арн (ярн), -ичн (ічн-, -їчн).
- Творення слів-термінів: -ист, -уват, -атист.
- Науковий стиль: -ння, -ття.
- Суфікси пестливості, зменшення, згрубілості: -есеньк-, -юсіньк-, -ісіньк-, -н-, -в-, -щ-, -ущ- (-ЮЩ-), -ськ-, -юх-, -ил-.

«Брейн-ринг» (брейнрайтинг)

1. Продовжте ряд.

Правдивість <— правдивий <— ...

Преніжний <— ...

2. Заповніть таблицю.

Способи словотворення	Приклади
Морфологічний	
префіксальний	
Суфіксальний	
Префіксально-суфіксальний	
Постфіксальний	
Безафіксний	
Основоскладення	
Лексико-синтаксичний	
Злиття	
Абревіація	
Морфолого-синтаксичний (перехід.)	Поранений, військовий
Лексико-синтаксичний (багато слів не на позначення одного поняття)	Сього дня (сьогодні), втридорога, чи одинадцять, сімсот, горілиць
Лексико-семантичний (багатозначне слово + омонім)	Завод, титан, мир, світ. Дніпро (річка (готель), Таврія (край) — «Таврія» (авт

Закріплення головного

Визначити способи творення слів. Пояснити орфограми у словах.

Степовик, ніженька, піддашник, дит'ясла, запорізький, піднебесся, Полісся, піднісся, розрісся, відтепер, медсестра, телемережа, зелень, приписати, надпис, захист, черговий, придунайський, як-небудь, молодь, добре, набагато, історико-математичний, салон-магазин, тяжкохворий, військовий, перший, хмарочос, підмосковний, жовтизна, суспільно-політичний, ЗНУ, ПІП, одні, спасибі, супутник, фотоапарат, галуззя, галузь, сьогодні, мир, марево, прикручувати, світ, кисломолочний, вариво, прикордонний.

Доберіть однокореневі слова: тривога, небо, кошти, дар, порив, вітер.

У поданих словах виділіть основу та флексію. Вкажіть частиномовну приналежність слів. Визначте похідні, непохідні, чисті основи.

Об'єднайте слова певного ряду за їх значеннями.

- 1) Дорога, дорожній, дорогий, подорож, подорожник, дорогоцінний, дорожчати, дороговказ, подорожні.
- 2) Міст, мостити, потужний, мостопоїзд, мостіння, мостовики, мостильний, місточок, заможна.
- 3) Круг, круглий, кругом, кружляти, округлити, окружність, круговий, кругозір, кругосвітній.

Поясніть, як формуються складноскорочені слова. АТС, ЛЕП, академістечко, медсестра, держстрах, ветлікарня, завгосп.

Запишіть правильно.

Просто/сердечний, слабо/сильний, дрібно/зернистий, кисло/молочний, російсько/український, ліжко/диван, темно/гнідий, газо/освітлювальний, слабо/розвинений, жовто/гарячий, жовто/сірий, чотири/тижневий, п'яти/мільйонний, санітарно/ветеринарний, північно/східний, не/пробудний, не/добрий, а поганий; не/угавний, не/похитний, не/в/даха, свіжо/спечений.

Запитання :

- Чому важливо знати про значущі частини слова:
- Яку роль у мові відіграють словотворчі засоби стилістики?
- Що означає «стилістичне забарвлення морфем»?
- Чи можуть морфеми бути синонімічними? Доведіть.
- Як утворилися слова: визнання, пізнання, вимова, дробовий, занести,

чорнозем, живопис, виразно, молодий?

- Чи є слова мама, мамуся, мамочка, мамчик, матінка, матіночка, мамулечка спільнокореневими?
- Що називається «формою слова»? Наведіть приклади.
- Що таке «похідне слово»?
- Які слова (похідні чи непохідні) є предметом вивчення словотвору? Чому?
- Чи однакові поняття «твірна основа» й «основа слова»?
- Які способи творення слів існують? Розкажіть, використовуючи приклади.
- Що означає «зробити словотвірний аналіз слова»?
- Який спосіб словотворення найпродуктивніший в українській мові?
- Що нового дізналися на уроці? Чим збагатилися?
- Чи задоволені результатами власної роботи?

Узагальнювальний блок.

Рефлексійна анкета (студенти обирають тільки ті твердження, які хотіли б продовжити)

Під час практикуму я... Дізнався/дізналась... Повторив (-ла)... Навчився (-лась)... Зрозумів (-ла)... Зробив (-ла) успіхи в... Навчив (-ла) інших... Труднощі я відчув (-ла)... Я не вмів (-ла), а тепер... Я змінив (-ла) погляд... Мене захопило... Творити на уроці... Бажаю продовжити... Було цікаво... Можу презентувати...

Додаток до практикуму

Тести

1. Слова вчитель, вчителів, вчителів, вчителем, (на) вчителі — це...

- А Різні форми того ж слова.
- Б Спільнокореневі слова.
- В Взаємозалежні слова.
- Г Тотожні слова.

2. Земля, землиця, земляка, земляк, земляний, землянин, землянка — це...

- А Різні форми того ж слова.
- Б Спільнокореневі слова.
- В Взаємозалежні слова.
- Г Тотожні слова.

3. Слова відмінно, якісно, чудово мають:

- А Основу й закінчення.
- Б Основу, суфікс, закінчення.
- В Основу й суфікс.
- Г Тільки основу.

4. Слова прекрасний, придунайський, роззявити, бездумно утворені:

- А Суфіксальним способом.
- Б Префіксальним способом.
- В Префіксально-суфіксальним способом.
- Г Морфолого-синтаксичним способом.

5. Вкажіть слово, утворене постфіксальним способом.

- А Полісся.
- Б Розрісся.
- В Видається.
- Г Пасся (волосся).

6. В якому рядку слово розібране за будовою правильно?

- А Доречну.
- Б Виховані-
- В Грамотно.
- Г Якісно.

7. В якому рядку слова написані правильно?

- А Агро-промисловий, екс-чемпіонський, коло обіг.
- Б Віце-презеденський, жовтогарячий, приємно-вражений.
- В Військово-спортивний, південно-слов'янський.
- Г Військовополонений, гіркувато-солоний, стодвадцятирічний.

8. Вкажіть слово, утворене за допомогою способу складноскорочення.

- А Кисломолочний.
- Б Свіжо зрізаний.
- В Жовто-зелений.
- Г Медсестра.

9. Значущі частини слова (морфеми) такі:

- А Основа, закінчення.
- Б Основа, корінь, закінчення.

В Корінь, префікс, суфікс, закінчення.

Г Корінь, префікс, закінчення, основа.

10. Вкажіть рядок, у якому всі слова мають нульове закінчення.

А Метро, кашне, манто.

Б Край, народ, день.

В Фойє, вчора, взимку.

Г Писар, перемогти, вивчивши.

11. Безафіксний спосіб — це...

А Спосіб творення, при якому дві і більше основ становлять одне слово.

Б Утворення нового слова від твірної основи без додавання суфікса і префікса.

В Утворення нових слів, шляхом злиття словосполучень.

Г Утворення нового слова додаванням до твірної основи префікса або суфікса.

12. Похідна основа — це...

А основа, в складі якої, крім кореня, виділяються ще словотворчі афікси і яка мотивується через зв'язки зі спільнокореневими словами. Наприклад: морозиво — мороз, правдивий — правда.

Б основа, у складі якої не виділяються словотворчі афікси і яка не мотивується через зв'язки зі спільнокореневими словами. Наприклад, сонце, білий, сніг.

В основа, що закінчується на приголосний звук. Наприклад: дар, якість, хід, рід, піч.

Г основа, що закінчується на голосний звук. Наприклад: довго, якісно, важко.

Клуб кмітливих і допитливих

ЦЕ ЦІКАВО ЗНАТИ

Ці імена відомі всьому світу, однак про те, що вони насправді українці, багато хто і не здогадується... Справу Пилипа Орлика, автора першої Конституції України,— він хотів бачити нашу країну європейською державою — вдало продовжив його син — Григій Орлик. Він став відомим політичним і державним діячем Франції XVIII століття. До речі, на його честь названо аеропорт «Орлі» в Парижі.

Бактеріолог та імунолог Ілля Мечніков відомий не лише завдяки відкриттю явища фагоцитозу, за що в 1908 році отримав Нобелівську премію. Саме він

першим запропонував рецепт йогурту, попередньо довівши корисність кисломолочних продуктів.

Батько сучасної ракетно-космічної техніки — Сергій Корольов. Завдяки цій людині в космос було запущено перший штучний супутник Землі. Фізик Іван Пулюй виявив промені (1881р.), які з часом почали називати рентгенівськими, використовуючи в медицині.

Федір Піроцький у 1880 році створив макет вагона, що рухається завдяки електриці. А невдовзі його справу продовжили брати Сіменси. Так з'явився трамвай.

Петро Прокопович у 1814 році винайшов конструкцію рамкового вулика. Відтоді бджолярство перетворилося на галузь сільського господарства. Генріх Давидов був власником чи не найбільшої тютюнової лавки на київському Подолі. Пізніше, коли родина переселилася до Женеви, цей промисел став справді сімейним бізнесом. Син Генріха, Зіновій, став тютюновим королем. А згодом слави додали алкогольні напої, парфуми й аксесуари марки «БауціоГГ».

До речі, роду Давидових приписують навіть винахід — хьюмідор, скриньку для зберігання сигар. А кілька років тому Макс Левчин, емігрувавши до США, заснував компанію «PayPaї», яка займається платежами через Інтернет. Нині українець, ледь розмінявши третій десяток, є дуже знаменитим.

Скульптора-новатора Олексу Архипенка мистецтвознавці порівнювали із живописцем Пікассо. Світової слави і визнання Архипенко здобув після того, як створив механізовану картину, в якій змінюється форма і колір.

Зігмунд Розенблум (а пізніше він став Сіднеєм Рейлі) був великим шпигуном. Він працював одразу на кілька розвідок. Його розстріляли у 1925 році радянські контррозвідники. Як розповідав Ян Флемінг, автор романів про пригоди Джеймса Бонда, того самого «агента 007», Зігмунд і став прототипом його героя.

(За В. Олійник)

**Завдання з української мови
для студентів 2 курсу на 2 семестр
гр. 2М-996 , 2Р-999
ТЕМА 1.**

Тема : Складне речення. Складносурядне речення.

Основні терміни:

1. Поняття про складне речення, його функції в мові.

- Засоби вираження зв'язку між частинами складного речення:

- а) сполучники;
- б) сполучні слова;
- в) інтонація;
- г) порядок розміщення речень.

- Типи складних речень:

- а) складносурядні речення;
- б) складнопідрядні речення;
- в) безсполучникові складні речення;
- г) складні речення з сурядністю і підрядністю, або складні синтаксичні конструкції.

- Складносурядні речення, їх функції у мові.

а) Структура складносурядних речень.

б) Різновиди складносурядних речень:

складносурядні речення з єднальними відношеннями;

складносурядні речення з приєднувальними відношеннями;

складносурядні речення з протиставними відношеннями;

складносурядні речення з розділовими відношеннями;

складносурядні речення із зіставними відношеннями;

складносурядні речення змішаного типу.

Основні поняття :

- 1. Складним називається речення**, яке складається з двох або кількох простих речень, поєднаних в єдине смислове та інтонаційне ціле. Компоненти складного речення простими реченнями називаються умовно, оскільки, будучи подібними до них за будовою, в складному реченні вони втрачають свою смислову самостійність та інтонаційну закінченість, які характерні для простого речення: *Сміялося весняне сонцеві вели свою одвічну і золототкану пісню веселі бджоли* (Ю. Збанацький). *Осінній ліс був легкий і прозорий од жовтого листя, яке вже почало опадати, та від білого проміння* (Є. Гуцало).

Складносурядним називають складне речення, частини

якого рівноправні за смислом і пов'язані сурядним зв'язком за допомогою сурядних сполучників: *І сходило сонце, і місяць вставав, і гуси кричали на фоні заграва* (Л. Костенко).

Матеріал лекції

Одним із видів сполучникових складних речень є складносурядне речення, частини якого поєднуються за допомогою сурядних сполучників як синтаксично незалежні, рівноправні компоненти. А структура та смислова самостійність сурядних частин має відносний характер.

Опрацьовуючи цей розділ, ви навчитеся знаходити в тексті складносурядні речення; отримаєте знання про розділові знаки, що ставляться між частинами складносурядного речення та зможете їх обґрунтовувати; здобудете вміння й навички аналізувати й оцінювати виражальні можливості складносурядних речень та інших синонімічних конструкцій; дізнаєтеся про інтонацію складносурядних речень; усвідомите роль складносурядних речень при побудові висловлювань різних видів в усній та писемній формах.

Сурядні сполучники	Приклади
єднальні: і, й, та (-і), ні,...ні, ані...ані, не тільки...а й, і...і	Здощило, і фільмування довелось припинити (О. Гончар).
протиставні: а, але, зате, проте, однак, та (-але)	Слово - срібло, а мовчання - золото (Нар. тв.).
розділові: або, чи, то...то, або...або, чи...чи, не то...не то	Чи то шумлять так хвилі, чи німфа плаче вслід (О. Пахльовська).

Розділові знаки в складносурядних реченнях

Розділові знаки ставлять на межі між частинами складносурядних речень перед сполучником сурядності: Ні повітря не ворухнеться, ні пташка не защебече (М. Коцюбинський).

Розділовий знак	Правило	Приклади
кома	частини речення виражають	Сичі в гаю перекликались, та ясен

	одночасність, послідовність подій або причинно-наслідкові зв'язки	раз у раз скрипів (Т. Шевченко). Проїшов дощ, і дерева заясніли під сонцем (У. Самчук).
тире	частини речення виражають швидку зміну подій чи причинно-наслідкові зв'язки (у другому реченні висновок або наслідок дії першого)	Дмухнув вітер понад ставом — і сліду не стало (Т. Шевченко). Дощ пройшов — і Київ зеленіє (М. Рильський).
крапка з комою	частини речення значні за обсягом або в середині них є свої розділові знаки	Річка широка та глибока, а вода синя та чиста; і котиться вона, виблискуючи та шумуючи (Марко Вовчок).

Зауважте! Не ставиться розділовий знак перед сполучниками і, й, та (=і), або, чи, якщо частини складносурядного речення мають спільний другорядний член, вставне слово або частки лише, тільки, ще, навіть: Десь спереду гукнув паровоз і почулася пісня (О. Гончар).

Не ставиться також розділовий знак, якщо названі вище сполучники поєднують два питальних речення, окличних чи спонукальних: Таке розкішне над нами небо і такі ми до безмежності молоді! (В. Шевчук); Коли в тебе відпустка і де ти будеш відпочивати? (З розмови).

Зауважте! У складносурядних реченнях перед сполучником і, й, та (=і) ставиться кома або тире, якщо частини виражають причинно - наслідкові зв'язки, — вибір знака обумовлюється в таких випадках бажанням автора.

Частини складносурядного речення мають будову простих речень, однак вони тісно пов'язані між собою змістом та інтонаційно оформлені як єдине граматичне ціле.

Порівняйте: А літо йде полями і гаями, і вітер віє, і цвіте блакить (А.

Малишко); Літо йде полями і гаями. Вітер віє. Цвіте блакить.

Частини складносурядних речень своєю граматичною будовою можуть відповідати називним, означено-особовим, неозначено-особовим і безособовим типам односкладних речень: Морозом скувало степ, а потім враз розгасло (О. Гончар).

У складносурядному реченні його частини з'єднуються як синтаксично однорідні компоненти, засобами зв'язку є сурядні сполучники — ті ж, що служать для поєднання однорідних членів: єднальні (і, й, та(і), ні-ні, ані, також): Реве Дніпро, й лани широкополі медами пахнуть, колосом шумлять (А. Малишко); протиставні (а, але, та(але), проте, зате, однак): Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться (Нар. мудрість); розділові (або, то, чи, хоч, то-то, не то — не то, хоч-хоч, або-або): Чи що було сьогодні, чи нічого не було (М. Коцюбинський).

Закріплення головного :

- Яке речення називається складносурядним?
- На які групи поділяються сполучники сурядності?
- Які змістові відношення бувають у такому реченні?
- А які ставляться розділові знаки?
- В яких випадках кома між частинами зовсім не ставиться?

Практичні завдання :

Пригадайте визначення складносурядного речення. Розкажіть про способи зв'язку простих речень, що входять до складносурядного, та вживання розділових знаків. Коли в складносурядному реченні кома не ставиться?

- 1. Прочитайте речення. Визначте, який тип інтонації (перелік, протиставлення, відбиття причинно-наслідкових зв'язків чи швидкої заміни подій) характерний для кожного з них. Поясніть вживання розділових знаків.

1. Співають птицями діброви, шумлять, хвилюються жита. (**В. Сосюра**.)
2. Випав гарний ливний дощ, і небо тепер ясне. (М. Коцюбинський.)
3. А літо йде полями і гаями, і вітер віє, і цвіте блакить. (А. Малишко.)
4. Дощ пройшов — і Київ зеленіє. (М. Рильський.)
5. З білого зробити чорне легко, але з чорного біле — важко. (Пар. творчість.)
6. Наближається вечір, небо заволокається хмарами, зривається вітер. (О. Гончар.)
7. Уже поснули старші — і дітей заколихав піснями соловей. (М. Рильський.)

- 2 . Прочитайте речення, поясніть вживання у них крапки з комою.

1. Розбуджена свіжим весняним повітрям, відчуває людина стремління пригорнути весь голубий світ; і вона робиться добрішою, відвертішою, співчутливішою, довірливішою. (Григорій Тютюнник.) 2. Сонце зовсім сіло, вечірня зоря погасла; над містом спускалася ніч; у хатніх шибках заблищало світло. (Панас Мирний.) 3. Край берега у затишку, прив'язані човни; а три верби схилилися, мов журяться вони. (Л. Глібов.) 4. Останній день сунеться поволі; сіре небо цідить біле саяво. (М. Коцю бинський.) 5. Сонце високо підбилося вгору; надворі стало душно. (І. Нечуй-Левицький.)

-3.. Прочитайте вірш. Як ви гадаєте, яку стилістичну роль відіграє вживання в ньому різних видів складносурядних речень?

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.
Сім'я вечера коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.
Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх.
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата
Та соловейко не затих.
(Т. Шевченко.)

- 4. Перекладіть українською мовою. Зіставте вживання розділових знаків в обох текстах. Який висновок можна зробити з цього?

Последние грибы

Ветер разлетался, и липа вздохнула и как будто выдохнула из себя миллион золотых листочков. Ветер еще разлетелся, резанул со всей силой — и тогда разом слетели все листья, и остались на старой липе, на черных ее ветвях только редкие золотые монетки.

Так поиграл ветер с липой, подобрался к туче, дунул, и брызнула туча и сразу вся разошлась дождем.

Другую тучу ветер нагнал и погнал, и вот из-под тучи вырвались яркие лучи,

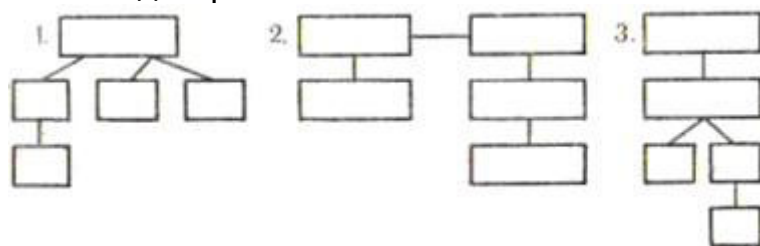
и мокрые поля и леса Керкали.

І Рыжие листья засыпали рыжики, но я нашел не-Віого и рыжиков, и подосиновиков, и подберезовиков, Во н были последние грибы. (М. Пришвин.)

- **5.** Перекладіть українською мовою. Зіставте конструкції речень в обох мовах. Зробіть висновок.

1. Поражают мудростью и красотой пословицы и поговорку созданные народом. 2. На картине изображены дети, бегущие от грозы. 3. Ружье, заряженное дробью, висело на плече. 4. Солнце, вставшее над рекой, ярко осветило все вокруг. 5. Режиссер внимательней рассматривал кадры, снятые прошлым летом. 6. Число людей, пожелавших увидеть новый спектакль, довольно велико. 7. На перекрестке стоит автобус, поджидающий пассажиров.

- **6.** Складіть речення за схемами.

- **7.** Перепишіть текст. Вставте пропущені розділові знаки, поясніть їхнє вживання.

«Чуєш, брате мій»

Спочатку 1910-го з'явився текст пісні. Того року львівський тижневик «Неділя» опублікував лірико-поетичну мініатюру «Видиш, брате мій» сповнену глибокої проймаючої душі туги і відчаю за втраченою батьківщиною. Поет Богдан Лепкий що виступив під псевдонімом Нестор зумів створити проникливо-емоційну картину прощання журавлів з рідною землею передати святе почуття любові до неї невимовний біль за її утратою. Пісня асоціюється з долею-недолею українських емігрантів які із західноукраїнських земель масово виїздили (через Краків де тоді жив поет) за океан. Їх мучила перспектива майбутнього «В чужині умру»... Згодом під час першої світової війни брат Богдана Лепкого Лев (Льоньо) котрий мав хист до поетичного слова та музики, написав мелодію до вірша.

Філарет Колесса створив на цій основі чотириголосний хор. Пісня набула значного поширення особливо серед січових стрільців. Її аранжування зробив Кирило Стеценко. Зверталися до мелодії й інші композитори. Пісня

виконувалася спочатку як реквієм борцям що впали в бою за волю України потім увійшла до концертних програм. Тільки в наш час називається автор слів і музики. Досі пісня існувала як народна. (Ф. Погребенник.)

II. З'ясуйте за тлумачним словником значення виділених слів.

-. Розкажіть, що таке текст (визначення тексту як складно: синтаксичного цілого, його тема й основна думка, способи синтаксисного зв'язку складових частин, розрізнення текстів за стилями і типе ми мовлення).

Практичний синтаксис

Утворити з поданих простих речень складні сполучникові речення. Записати їх, уникаючи тавтологічних повторів.

1. Настала осінь. Пожовкло листя на деревах. Відлітають птахи. Все частіше небо затягують важкі хмари (За Б. Лепким). 2. Був зорепад і зелен сад. Ми були у парі (За В. Кудрявцевим). 3. Мати все життя тяжко працювала. Син виріс неробою (За О. Гончарем). 4. З високих круч луна орлиний клекіт. Я телефон Ваш набрала (За Т. Севернюк). 5. Час летів, немов на крилах. Мов сон, життя минало (За Лесею Українкою). 6. Верби сплакували листям. Золоті сльози гнало над водою (За Г. Тютюнником). 7. Праця стає великим вихователем. Праця входить у духовне життя наших вихованців (За В. Сухомлинським). 8. Катря наче заспокоїлась. Неймовірна думка не кидала її голови (За Панасом Мирним).

Зробити синтаксичний розбір 2–3 речень. Скористатись алгоритмом. Накреслити схеми.

Творче моделювання з елементами взаємоперевірки

Скласти речення за поданими схемами.

1. _____ ; _____ .
2. _____ , _____ а _____ .
3. _____ .
4. _____ , _____ , і _____ .
5. _____ , проте _____ .
6. _____ , _____ .

Здійснити взаємоперевірку змодельованих речень. Охарактеризувати за будовою їх.

Закріплення головного :

1. Яке речення називають складним?
2. Чим відрізняється складне речення від простого?
3. Назвати види складних речень. Навести приклади.

4. Які існують засоби зв'язку частин складного речення?

5. Зробити синтаксичний розбір речення: Там клен зелений схилився до тину, і мати рідна щось пише сину (А. Малишко).

- Записати уривок з художнього твору. Схарактеризувати його стилістичні особливості. Письмово зробити синтаксичний розбір складних речень за алгоритмом.

Тема 2

Тема : Складнопідрядне речення. Пунктограми у складнопідрядному реченні

Основні терміни:

- види складнопідрядних речень;
- особливості вживання різних видів складнопідрядних речень;
- пунктограми у складнопідрядному реченні.

Основні поняття :

Складнопідрядне речення — [складне речення](#), в якому одне [просте речення](#) є головним, а інше (підрядне) граматично залежить від головного і з'єднується з ним за допомогою підрядного [сполучника](#) або [сполучного слова](#). Підрядне речення може розташовуватись до, всередині або після головного речення

Підрядні сполучники

Підрядні сполучники у складнопідрядних реченнях приєднують підрядну частину до головної. За значенням вони поділяються на:

часові: коли, доки, поки, тільки, ледве, як тільки (Пішли, коли стемніло)

умовні: якщо, якби (аби), коли, тільки (Я був би поетом, якби умів писати вірші!)

мети: щоб, для того щоб, з тим щоб (Марго вийшла, щоб попрощатися із садом)

допустові: попри те що, хоч, дарма що, хай (Я встиг, дарма що був останнім в черзі)

порівняльні: як, ніби, наче, неначе, нібито, начебто (наче пташка, злетів на підвіконня);

причинові та наслідкові: тому що, бо, через те що (повіпив, бо)

способу дії: щоб, що, як, чим, тим

міри та ступеня: щоб, що, як, чим, тим (Так швидко, що і обернутися не встиг)

місця: де, звідки, куди

Види складнопідрядних речень

Складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними

Складнопідрядні речення з підрядними означальними

Матеріал лекції .

На відміну від складносурядних речень у складнопідрядних частини граматично залежні одна від одної: одна з них виступає головною, а друга - підрядною, Тобто залежною від першої, підпорядкованою їй: Поет не боїться від ворога смерті, бо вільная пісня не може умерти (Леся Українка). Отже, речення, яке складається з двох або більше простих речень, що поєднані підрядним зв'язком у єдине ціле за допомогою сполучників підрядності або сполучних слів та інших граматичних засобів, називають складнопідрядним.

Головною частиною складнопідрядного речення є та, від якої ми ставимо запитання до підрядної частини. Залежно від того, яке запитання можна поставити від головної частини до підрядної, виділяють такі типи складнопідрядних речень: з'ясувальні, означальні та обставинні (місця, часу, умови, причини, мети, способу дії, міри і ступеня, допусту, наслідку). Наприклад: Ті, що в будинках розкішних живуть, нам не допоможуть в неволі (Г. Чупринка); Чумаки не любили заліза, бо воно, казали, притягає грім (О. Довженко); Доти чоловік добрий, доки десятицким не стане (Нар. тв.); Доки сонце зійде, роса очі виїсть (Нар. тв.); Не дми в попіл, бо очі запорошиш (Нар. тв.); Хоч руки чорні, та робота біла (Нар. тв.).

У складнопідрядних реченнях порядок частин переважно фіксований (закріплений) - у реченнях з підрядними з'ясувальними, означальними, наслідковими, причиновими. Якщо ж порядок частин нефіксований, то його функція зв'язана з будовою складнопідрядного речення: розташування частин зумовлене ситуацією мовлення, комунікативним завданням і виражає актуальне членування речення: Учителеві потрібні роки, щоб зерна, дбайливо покладені в родючу землю, дали перші паростки (В. Сухомлинський); Що в пісні співається, те в житті збувається (Нар. тв.).

Інтонація як засіб поєднання частин у складнопідрядному реченні виконує допоміжну роль.

Підрядні сполучники

1. З'ясувальні: що, щоб, як, чи, ніби, немовби та сполучні слова - хто, що, як, який, скільки в усіх відмінках
2. Порівняльні: як, що, мов, мовби, наче, неначе, нібито
3. Умовні: якщо, коли, якби, аби
4. Часові: коли, як, після того як, тільки, як тільки, щойно, ледве, поки, доки, відколи

5. Причинові: бо, тому що, через те що, з тим що
6. Меті: щоб, для того щоб, аби
7. Наслідкові: так що
8. Допустові: хоч, хай, нехай, дарма що, незважаючи на те що, як, на що, чи

Запам'ятай!

Підрядні означальні речення за значенням та інтонацією близькі до дієприкметникових

зворотів, а тому за потреби можуть бути взаємозамінними:

Хліба, що їх залив дощ, яскраво зеленіли (О.Гончар) – складнопідрядне речення.

Хліба, залиті дощем, яскраво зеленіли – просте ускладнене речення.

Запам'ятай!

Підрядні обставинні речення близькі до дієприслівникових зворотів за значенням, а отже, можуть бути замінені ними:

Як учням віддаси усе найкраще, то й сам сягнеш нової висоти (П.Сингаївський) – (складнопідрядне речення).

Віддавши учням усе найкраще, й сам сягнеш нової висоти – (просте ускладнене речення).

Зверніть увагу! У складнопідрядних реченнях з підрядними місця сполучні слова де, куди, звідки є прислівниками і виконують синтаксичну роль обставини.

НАПРИКЛАД: Над озером, де плачуть верби, стоїть вродлива мавка чорноброва (Л. Забашта)

Закріплення головного

- Яке речення називається складнопідрядним?
- Як же визначити, де головна частина, а де підрядна?
- Як ви визначите головне й залежне слово у записаних словосполученнях?

Практичні завдання

1. Прочитайте складнопідрядні речення. Поясніть, від чого залежить інтонаційне оформлення їх у цілому і кожної складової частини.

Добре там живеться, де гуртом сіється і ореється (Народна творчість). Ти б не хотів, щоб день уже скінчився? (Леся Українка). Потапович кермував так, щоб триматися посеред Дніпра (О. Бойченко). Ждати, поки проговорить трава? (К. Гордієнко).

Завдання 2. З поданих пар утворіть складнопідрядні речення, використовуючи потрібні сполучники чи сполучні слова, і поставте розділові знаки.

Зразок.: Батько Михайла Ломоносова жив у селі. Село було розташоване на Курострові. — Батько Михайла Ломоносова жив у селі, яке було розташоване на Курострові.

1. З Курострова видно місто Холмогори. Місто стоїть на березі Північної Двіни.
2. Вниз за течією стоїть велике місто Архангельськ. За тридцять верст від Архангельська починається Біле море. 3. Холмогорські селяни ловили в морі рибу. Селяни жили досить далеко від морських берегів. 4. Моряки і рибалки були загартовані, відважні, сміливі. Моряки і рибалки походили з холмогорських селян. 5. Першими книжками були арифметика і граматика. Книжки вивчав Ломоносов.

Завдання 3. Перекладіть тексти українською мовою. Поясніть розділові знаки у складних реченнях із підрядними означальними та з'ясувальними.

У большинства из нас довольно высокое мнение о своей личности, какой та является сейчас. Но через сорок лет, возможно, будем смеяться над тем, какие мы сейчас. Элберт Хаббард сказал: «Каждый человек хотя бы в течение пяти минут в день бывает набитым дураком. Мудрость состоит в том, чтобы не превышать этот предел. Зачем ждать, чтобы враги критиковали нас или нашу деятельность? Давайте станем для себя самым суровым критиком». (За Д. Корнеги)

Завдання 4. Накресліть моделі складнопідрядних речень, визначте типи підрядних.

1. А через рік померла удова. Зосталась хата і городу латка, І на могилі – квіти і трава, І честь, яку не зрадила солдатка.
2. Неначе тіло без душі, Оселя, де немає жінки.
3. Вона мене навідує щоніч, Як не хитруй – нічого не сховати. Стоїть за крок і не відводить віч, і не збагнеш, Вітчизна то чи мати (З творів М. Луківа).
4. А цей ночами все сичить і свище, хоч вже перетворивсь на порошок: - Чого могила у сусіда вища і домовина довша на вершок?.. (В. Симоненко).

Завдання 7. Перепишіть, розставивши необхідні розділові знаки, обґрунтуйте їх постановку. Згрупуйте речення за типом пунктограм.

Сині і сизі блакитні і сиві сірі і чорно-густі й голубі, - хмари завихрені в бистрому небі. (М. Бажан). Дерева не тільки п'ють воду а й затримують її (М. Чабанівський). Круглі зелені широкі верхів'я вкривали ліс зверху ніби зеленими шатрами (І. Нечуй-Левицький). Земля України і небо і люди усе мені рідне (П. Воронько). Вкрай переповнені щастям наелектризовані його хмільною окриляючою силою розвідники знову сіли на коней (О. Гончар). Під ними прокидався туман а над ними падало й падало листя золоті сльози осені (М. Стельмах). По Вінничині мандрували ми пригадуєте літніми шляхами (М. Рильський).

Завдання 5. Перебудувати складносурядні речення так, щоб складові частини кожного з них стали окремими простими реченнями.

1. Там нікого не було — і Остап з Соломією присіли на мішках. 2. Борошняний пил висів у повітрі, а стіни, банти і постав були обсіпані ним, як снігом. 3. Урешті мельник наказав їм зупинитися, а сам пішов наперед. 4. Остап опирався бистрині з усієї сили, але його кіл мало що помагав. 5. Остап придержав пліт — і обоє вискочили на берег, втомлені й мокрі. 6. У грудях у нього хрипіло і було боляче дихати. 7. Погода була сонячна й суха, та дув холодний осінній вітер і таки добре продував крізь лиху Соломіїну одежу (М. Коцюбинський).

Тести

1. Правильним є твердження:

А У складносурядному реченні може бути лише дві граматичні основи.

Б Частини складносурядного речення обов'язково поєднуються сурядними сполучниками.

В Між частинами складносурядного речення завжди ставиться кома.

Г Частини складносурядного речення залежні одна від одної.

2. У реченні Темніли стрілки щавлю та смачно вабила конюшина

(В. Дрозд) перед виділеним сполучником потрібно поставити:

А тире;

Б кому;

В крапку з комою

3. Установіть відповідність:

Смислові зв'язки 1 єднальні; 2 розділові; 3 зіставні; 4 проиcтавні

Речення

А Дрозди-чикотні зникли поміж дерев, а гілля горобини, ставши вільним і випроставшись, явило моему поглядові якусь дивну голизну 3 зіставні (Є. Гуцало).

Б У різну пору дня лютневий сніг цвіте по-різному, проте зараз, ополудні, розцвів чи не найяскравіше

(Є. Гуцало).

В Скинеться зрідка у воді рибина, або нічний птах залопоче у темряві крилами
(Б. Антоненко-Давидович).

Г Горобці зірвалися при моєму наближенні з копиці сіна, та ще неподалік
застрекотала сорока (Є. Гуцало).

4. Складносурядними є речення:

А Над плесом озера я юність пригадав, вечірні небеса і посвист крил качиних
... (М. Рильський).

Б Згори гора дивилась у черлінь, і хилитався човен до човниці (М.
Вінграновський).

В Нестор ціпенів від страху, притулившись чолом до шибки, та відірвати
погляду від вулиці не міг
(Р. Іваничук).

Г Лиш гори не стрічаються, а людям зустрітись можна в будь-якій порі (Л.
Міриджанян).

Д А соловейко-вакарушка не відмовляється ні від сухого листячка, ні від
торішньої трави (Є. Гуцало).

5. Пунктуаційну помилку допущено в реченні:

А І вечір гріє сині руки над жовтим вогнищем кульбаб (Л. Костенко).

Б А він теж усіх обнімав, цілував і, не втримавшись, на радіощах таки заплакав
(В. Малик).

В Подвір'я аж сяяло чистотою і острівці квітів цвіли по ньому там і там (М.
Красуцький).

Г Човен висувається з-під верболозу чорним клинцем, і на воду сповзає
дядькова тінь (Г. Тютюнник).

6. Перед сполучником і не потрібно ставити кому в реченні:

А Земля ще спить і сниться їй весна, така квітуча, сонячна, рожева (Г Дудка).

Б Перед наметом догоряла ватра і козаки сиділи на землі (Д. Павличко).

В Світло в хаті уже погасло і весь хутір поринув у густу темряву ночі (Г.
Тютюнник).

Г Корови зайшли вже далеко вперед і треба було їх наздоганяти (М.
Стельмах).

7. У реченні Хоч козацька держава існувала не довго й займала лише частину
української території, однак вона мала вирішальний вплив на розвиток
національної свідомості (Із журналу) підрядна частина:

А часу;

Б з'ясувальна;

В допустова;

Г наслідку.

8. Схемі [], (), () відповідає речення:

А У садку теж панує урочиста, замислена тиша, яка мимоволі примушує прислухатись до того, що діється в твоїй душі (Є. Гуцало).

Б Якби подув вітер, якби подужчала на озері хвиля, то острівець міг би чи за хвилину поплисти, а чи за вітром злетіти вгору (Є. Гуцало).

В Квітне сонях до сходу лицем, йому бджоли гудуть стоголосо, я усім говорила про це, та ніхто не хотів мене слухать (Г. Чубач).

Г Коли ви не знаєте, як наші матері білили полотна, то ви багато чого втратили (За М. Стельмахом).

9. Установіть відповідність:

Вид підрядності 1 однорідна підрядність; 2 неоднорідна підрядність; 3 послідовна підрядність

4 послідовна і неоднорідна підрядність

Речення

А Навіть коли підхопили пісню всі разом, було чути дзвінкий голос Сашка, що чайкою злітав над хвилину інших голосів (В. Нестайко).

Б Приїхали до лісу, в якому дід наобіцяв такі високі черешні, які більше ніде не ростуть, і такі смачні ягоди, які більше ніде не родять (Є. Гуцало).

В Вночі Андрій довго не міг заснути, бо в хаті було видно од великих зірок на небі і густо пахло холодною м'ятою (Г. Тютюнник).

Г Над притомленим завороженим степом стояла така тиша, що чути було, як знизу дихає колос ...

(М. Стельмах).

10. Схема [], (), (), () відповідає реченню:

А з послідовною підрядністю;

Б з послідовною і однорідною підрядністю;

В з неоднорідною підрядністю;

Г з послідовною і неоднорідною підрядністю.

11. Пунктуаційну помилку допущено в реченні:

А Орбіту літа дописав листок і ліг на стежку, що прямує в осінь (М. Боровко).

Б Коли до тебе прилечу засяє все навкруг, як після теплого дощу в росі важкій зелений луг (Д. Павличко).

В Завжди приємно було згадувати все, що зробив доброго, бо тільки воно вводить нас у коло інших людей, робить їх братами, а не просто сусідами (В. Стус).

Г Дикі гуси зчиняють таке верескливе гелґотання, що, почувши його, надовго не можеш витіснити із серця смутку (Із журналу).

12. Складнопідрядним реченням з підрядним означальним є речення:

А І вже тиха-тиха пісня снується з висоти, де обнялися голубе небо і зелені голови співучих осококів

(І. Цюпа).

Б Похибки друзів ми повинні вміти виправляти або зносити, коли вони несерйозні (Г. Сковорода).

В І якщо впадеш ти на чужому полі, прийдуть з України верби і тополі (В. Симоненко).

Г Повітря стало таким прозорим, що було далеко видно голі дерева понад шляхом ... (Г. Тютюнник)

Види складнопідрядних речень

ТЕМА 3

Тема. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні.

Основні терміни : безсполучникові складні речення

Основні поняття :

Безсполучниковим називається таке речення, частини якого об'єднані в одне змістове й синтаксичне ціле без сполучників чи сполучних слів, за допомогою інтонації: Визорилось небо, поля потонули в імлі, у синіх смереках.

За характером смислових відношень між частинами БСР поділяються на дві

Основні групи:

- речення з однорідними частинами, які є синтаксично рівноправними. Ці речення співвідносні зі ССР: Піднімаються грози на тлі вечорів, у тих грозах серця позливались громами;
- речення з неоднорідними частинами, одна з яких залежить від іншої. Ці речення співвідносні зі СПР: Мабуть, у кожного так буває: часто у місті село мені сниться.

Безсполучникові складні речення з однотипними частинами виражають відношення:

- одночасності дій: У прибережних вербах щебече птаство, зелений комиш стоїть нерухомою лавою (М. Коцюбинський);
- послідовності дій: У пробуджену ниву лягають зернини, в своє лоно приймає їх тепла рілля (С. Решетова);
- зіставлення: Люди до неї говорять — не чує, не слухає (Марко Вовчок);
- протиставлення: Літо дбає — зима поїдає (Народна творчість);
- причини або наслідку: Людство не усвідомить себе як єдине ціле — не буде йому добра (О. Гончар). Ти не лукавила зо мною, ти другом, братом і сестрою сіромі стала (Т. Шевченко).

Безсполучникові складні речення з різнотипними частинами виражають відношення:

- пояснювальні: Усі вулиці у Вербівці ніби зумисне обсаджені високими вербами: то поросли вербові кілки пнів (Іван Нечуй-Левицький);
- часові: Стихла пісня — тихо стало над степом (С. Скляренко);
- умовні: Робитимеш до поту — їстимеш в охоту (Народна творчість);
- причинові: Добре бідному: в нього від багатства голова не болить (Народна творчість).

Матеріал лекції

Між частинами безсполучникового складного речення ставимо кому, якщо ці частини виражають одночасність або часову послідовність подій чи явищ і вимовляються з інтонацією переліку: Нас кличе у мандри дорога, нам грає чарівна струна.

Між частинами БСР ставимо крапку з комою, якщо ці частини:

- дуже поширені і в їхніх межах уже є свої розділові знаки;
 - далекі за змістом: Ми просто йшли; у нас нема зерна неправди за собою.
- Кому або крапку з комою між частинами БСР ставимо тоді, коли ці частини можна з'єднати сполучником і, а отже, з них можна утворити ССР.

Між частинами БСР ставимо двокрапку, якщо друга частина:

- виражає причину того, про що говориться в першій (частини можна з'єднати сполучниками бо, тому що): Не кидай іскри в соломі: і сама згорить, і село спалить;
- доповнює зміст першої (частини можна з'єднати сполучником що): Ти чуєш: плачуть за тобою;
- пояснює зміст першої (між частинами можна вставити а саме): Закон життя один: вірно служити своїй державі.

Між частинами безсполучникового речення тире ставиться у таких випадках:

1. Зміст одного речення протиставляється змістові іншого: Пан гуляв у себе в замку — у ярмі стогнали люди (Леся Українка). (Пор.: Пан гуляв у себе в замку, а в ярмі стогнали люди.)
2. Перше речення вказує на час або умову того, про що йдеться в другому реченні: Будеш сіяти з сумом — вродить печаль (М. Стельмах). (Пор.: Якщо будеш сіяти з сумом, то вродить печаль. Коли будеш сіяти з сумом — вродить печаль.)
3. Друге речення містить у собі наслідок того, про що говориться в першому реченні (між ними можна вставити сполучники так що, тому): Зацвіли в саду гвоздики — осінь тільки починається (В. Ткаченко). (Пор.: Зацвіли в саду гвоздики, так що осінь тільки починається.)

4. Коли зображується швидка зміна подій: Вітер війн — листя з клена жовте, жовтаво-золоте полетіло (П.Ти чина).
5. Друга частина містить порівняння з тим, про що йдеться в першій (їх можна з'єднати сполучниками наче, як): Гляне - холодною водою обіллє.

Закріплення головного

I. Спишіть. Підкресліть граматичні основи у простих і складних реченнях.

По сивих водах небес плив місяць. Наче обгорнутий блискучою фольгою, він розливав по нічному небу хвилі м'якого проміння, і тихо слав холодне світло донизу, й під тим широким і байдужим усміхом усе набрало якихось легких і неначе нереальних обрисів. Полегшали будинки, здавалися не такими громіздкими; обличчя людей стали вродливіші й таємничіші; гілля дерев, опушене молоденьким листям, особливо переблискувало й пахло. Мовчазна і велична стояла Софія — у місячному промінні рівно, спокійно світилися її бані.

Ішов по нічних, безлюдних вулицях... Місяць у небі побільшав і пояснішав, безмежні потоки блілого світла затопили місто. І місто стало тихе, замислене, вродливе якоюсь особливою весняною вродою. Ще ясніше й величніше світилися бані Софії, її споруда наче була символом єднання цього прекрасного світу, цієї весни з голубим єднанням ночі, з поодинокими мерехтливими зорями (За Є. Гуцалом).

II. *Зверніть увагу*, якими засобами поєднуються частини складних речень. Які розділові знаки вжито між частинами складних речень? Чи змінюється інтонація залежно від уживаного розділового знака? Сформулюйте висновки.

Безсполучниковим складним називається речення, частини якого поєднуються в змістове ціле за допомогою інтонації.

Для об'єднання частин у безсполучниковому реченні не використовуються сполучники та сполучні слова.

У безсполучниковому реченні для висловлення думки ширші можливості мають засоби інтонації: Настала північ, за вікном шумить спокійно сад (Л. Федорчук). У товаристві лад — усяк тому радіє (Л. Глібов). Налагодь струни золоті: весна бенкет справляє (Олександр Олесь).

Стиль і синтаксис

Безсполучникове складне речення відрізняється від складносурядного і складнопідрядного емоційною та інтонаційною насиченістю, змістовою багатозначністю. Можна порівняти його з якісним детективом, де читач має

змогу сам домислювати певні події, повороти сюжету. Безсполучникові складні речення характерні для художнього та розмовного стилів, а також для мови фольклору.

Запам'ятаймо

Між частинами безсполучникового складного речення може стояти кома, крапка з комою, тире, двокрапка.

1.

Спишіть речення, зазначаючи в дужках відношення між частинами.

1. По Чорному морю гуляють чайки, на місто турецьке пливуть козаки (Б. Грінченко) (...). 2. Добре ж твоє, козаченько, серденько воліло, виступаєш з товариством на святе діло (Олена Пчілка) (...). 3. Вже в бубни Черемош гуде, цвіте Гуцульщина квітками (Олександр Олесь) (...). 4. Над низиною навис туман — пектиме знов цілий день (К. Гордієнко) (...). 5. Журавлик мрії нам приніс на крилах — найкращу вибери й собі візьми (Н. Циба) (...). 6. Ти поглянь: наші мальви розколисують вічка (О. Потапенко) (...). 7. Бачу здалека: хвиля іскриста грає на синьому морі (**Леся Українка**) (...).

2.

I. Прочитайте, дотримуючись відповідної інтонації.

1. Розтривожений дощ на зв'язок викликає мене, він краплинами в ринвах свої позивні барабанить (Р. Росицький). 2. Вітер коси розплітає у зорі, вечір в небі розкидає янтарі (В. Сосюра). 3. Обридла днів суєта людська, спустився він спочити в темноті (Л. Глібов). 4. В шибку горнеться пільма, ніч підходить крадькома (П. Воронько). 5. О, видать, добре тобою вихала метелиця — ледве на ногах тримаєшся (М. Стельмах). 6. Побіг я прожогом — аж вітер у вуха... (Л. Компанієць). 7. Запахло дужче осінню: пожовкле листя, як у кульбаби пух, вітер рвав і кружляв ним по голих городах (М. Стельмах). 8. Сойка — підступна птиця: вона мастак нищити дрібне птаство і їхнім же голосом веселити себе (М. Стельмах). 9. Защебетав жайворонок, угору летючи; закувала зозуленька, на дубу сидючи; защебетав соловейко — пішла луна гаєм; червоніє я горою; плугатар співає (Т. Шевченко).

II. Визначте змістові відношення у виділених реченнях. Випишіть їх, змінивши ці відношення між частинами. Чи зміниться, на вашу думку, розділовий знак?

3.

Прочитайте речення, дотримуючись відповідної інтонації.

1. Поралися люди в полі, хліб святий збирали (В. Забіла) — одночасність дій.
2. Поралися люди в полі: хліб святий збирали - причинові відношення. 3.
Поралися люди в полі — хліб святий збирали — причиново-наслідкові відношення.

4.

I. Спишіть, перебудовуючи виділені речення в безсполучкові складні. Розділові знаки в утворених реченнях поставте з огляду на потрібну вам інтонацію. Стаття в газеті «Україна молода» від 15 серпня 2008 року мал назву «Трипільська толока», і йшлося в ній про Державний історико-культурний заповідник «**Трипільська культура**». На його території розміщено одинадцять трипільських поселень, які вважаються найбільшими у світі періоду мідно-кам'яного піку. За давнім українським звичаєм директор заповідника вирішив скликати толоку. Зробив він це не від солодкого життя, адже протягом року заповідник не отримав жодної копійки з державної програми «Золота підкова Черкащини». На виклик — упорядкувати копію двоповерхової трипільської хати — відгукнулися дев'яносто волонтерів з усієї України. І з цим завданням упорались.

Водночас недобудованими залишаються ще дві одноповерхові хати, які досі не накрыті очеретом. Сам музей готовий полагодити експонати на вісімдесят відсотків. На його завершення — облаштування експозиції (у фондах зберігається три тисячі одиниць трипільського посуду, фігурок людей і тварин, ритуальних речей) — бракує коштів.

II. Поясніть розставлені розділові знаки в останньому реченні.

Усміхнімось

Виправдався

Зайшов один чоловік до бондаря і просить:

— Чи не могли б ви, куме, зробити мені бочку на огірки?

— На огірки можу.

Через певний час приходить той чоловік до бондаря і жаліється:

— Ой, куме, що ж ви наробили — весь розсіл з бочки витік.

А той йому:

— А я тут до чого? Ви ж просили зробити бочку на огірки, а налили ще й розсолу...

II. Сформулюйте основну думку тексту, використавши безсполучникове складне речення. Запишіть речення.

Закріплення головного

1. Яке речення є складним?
2. Яке складне речення є безсполучниковим?
3. За допомогою чого з'єднуються частини БСР?
4. Як відображається інтонація на письмі?
5. Чим відрізняються БСР від сполучникових складних речень?
6. У яких стилях найчастіше використовують БСР?
7. У якому стилі майже не використовують БСР?
8. Яке значення БСР у прозовому тексті?
9. Яка роль БСР у поетичному мовленні?
10. Чи є у БСР головна і залежна частина?

"Клоуз-тест". Вам необхідно продовжити речення одним словом.

1. Якщо частини складного безсполучникового речення вказують на часову послідовність, то між ними ставиться
2. Якщо у другій частині вказано на причину того, про що говориться у першій, то між ними ставиться
3. Якщо друга частина вказує на наслідок того, про що говориться у першій, то між ними ставиться
4. Якщо частини складного безсполучникового речення вказують одночасність або часову послідовність, то між ними ставиться
5. Якщо частини складного безсполучникового речення менш пов'язані за змістом, дуже поширені, то між ними ставиться
6. Якщо друга частина розкриває зміст першої, то між ними ставиться
7. Якщо в першій частині вказується на час того, про що говориться в другій, то між ними ставиться
8. Якщо зміст обох частин протиставляється, то між ними ставиться
9. Якщо друга частина виражає висновок з того, про що говориться у першій, то між ними ставиться
10. Якщо друга частина доповнює зміст першої, то між ними ставиться
11. Якщо в першій частині вказується на умову того, про що говориться в другій, то між ними ставиться
12. Якщо зміст обох частин зіставляється, то між ними ставиться

Тестові завдання

Який розділовий знак необхідно поставити між частинами безсполучникових складних речень?

- a. тире;
 - b. двокрапку;
 - c. крапку з комою;
 - d. кому.
1. Не будь солодким проглотити.
 2. За добро добром спіши воздати мудрість завше доброю була.
 3. Мало життя прожити треба життя зрозуміти.
 4. Затям не втомлюйся життям.
 5. Душа від таємниці завмирає куди мене ти, доле, приведеш?
 6. Яку славу думку знайшов у Сенеки жорстокість завжди народжується з посередності і слабкості.
 7. Я давню істину увірував глибоко найвища мудрість в простоті високій.
 8. Є мудра книжка не жалій годин.
 9. Бери до серця і затям душа творця не перекутне.
 10. Без серця жити і краще вже згоріть.
 11. Скрізь побував всього надивився а скажу вам нема країни кращої ніж правда.
 12. Впадеш не засмутиш згубивсь шукай-но слід і серця не в'яли од випадкових бід.

**Завдання з української літератури
для студентів 1 курсу на 2 семестр
гр. 1-Б 1010
ТЕМА 1.**

ТЕМА : ПАВЛО ТИЧИНА. ПОЕЗІЇ «АРФАМИ, АРФАМИ...», «ПАМ'ЯТІ ТРИДЦЯТИ»

Основні терміни : теорія віршування - ліричні твори ,рима , ритм , строфа, кларнетизм .

Ліричні твори — твори, у яких віддзеркалені думки, настрої та почуття людини, душевний стан автора, його ставлення до оточення. В них багато особистого, суб'єктивного, вони розкривають світогляд автора, його погляди на життя, на оточення, на різні явища та події у світі. Тому ліричні твори можуть бути забарвлені й політичним чи громадським змістом, можуть бути глибоко патріотичними. Ліричні поезії майже завжди безсюжетні. Ліричний твір викликає у читача емоції, збуджує думку, створює певний настрій, а часом закликає його до дій.

Рима — це однакове звучання або співзвуччя закінчень віршових рядків.

Ритм — повторюваність у віршованій мові однорідних звукових особливостей.

Особливості римування. Є три основні форми римування:

парне (суміжне або паралельне) (АА ББ ВВ):

коли римуються рядки, які стоять поряд – один за одним

перехресне (А Б А Б):

римуються рядки, які чергуються через один

оповите (кільцеве чи опоясуюче) (А Б Б А):

римуються рядки за схемою 1 і 4, 2 і 3.

Строфа — кілька віршових рядків, поєднаних за змістом і певним порядком римування. Залежно від кількості рядків у строфі розрізняють такі строфи: дистих, тривірш, терцина, катрен, сонет тощо. Вони різняться ще й системою римування.

1,3,5,7,9 – хорей

2,4,6,8,10 – ямб

1,4,7,10 – дактиль

2,5,8,11 – амфібрахій

3,6,9,12 – анапест

Питання: який саме віршовий розмір любив В.Сосюра, що дає можливість легко сприймати і вчити його вірші напам'ять.

- Який улюблений віршовий розмір В.Сосюри, через що його вірші легко запам'ятовуються? (звертаються до презентації на комп'ютері)

Пригадаймо хронології життя поета. Фронтальне опитування – пригадування матеріалу, вивченого на попередньому занятті.

«Кларнетизм» — термін, запропонований Ю. Лавріненком та В.Баркою для позначення стильової якості синтетичної лірики раннього П.Тичини і походить від назви його збірки "Сонячні кларнети" (1918). Кларнетизм вказує на "активно ренесансну одушевленість життя" (Ю.Лавріненко), перейняту енергійними світлоритмами, сконцентовану у стрижневій філософській "ідеї всеєдності", витворюючи поетичний всесвіт достеменною "гармонії сфер" на рівні космогонічних концепцій та втаємничення в істину Вічно Сутнього, органічної єдності "мікрокосму" та "макрокосму", суголосному ментальному "кордоцентризму" та антеїзму.»[18, 163] Особливе місце в синкретичному кларнетизмі посідає панмузична стихія, котра приборкує хаос, постаючи домінантним принципом тичининської поетики, в якій відбився критично переосмислений досвід народної пісні та символізму.

Словникова робота. Знайти в словнику літературознавчих термінів визначення понять модернізм, соцреалізм, постмодернізм і записати в зошити

Матеріал лекції

Опорна схема аналізу ліричного твору

1. Автор, його місце в літературі.
2. Тематичне спрямування всієї творчості.
3. Які життєві обставини дали імпульс для написання твору (якщо відомо).
4. Назва твору (алегорична, метафорична, символічна, сюжетна, образна (чи ні), інтригуюча (чи ні).
5. Тема поезії та провідні мотиви.
6. Ідея.
7. Жанр
8. Композиція (якщо є).
9. Ліричний герой.
10. Образи, символи (якщо є) твору.
11. Сюжетні лінії (якщо є).
12. Настрій (мінор, мажор).
13. Художні засоби.
14. Віршований розмір, рима.
15. Місце твору в доробку поета.
16. Його актуальність на сьогодні.
17. Ваші роздуми та почуття, навіяні поезією.

3 (фрагмент можливої відповіді) Ця поезія належить до жанру пейзажної лірики. Це своєрідна форма художнього пізнання людської душі. Вірш «Ви знаєте, як липа шелестить...» — пейзаж-паралелізм, що нагадує фольклорні зразки, де картини природи пов'язуються з душевними настроями, а події людського життя часто замальовуються як певна паралель до явищ природи. Ось і в цій поезії єдність пейзажного образу і ліричного настрою відчутна дуже сильно. Духовна спорідненість ліричного героя зі світом природи передається всією силою барв, мелодій, голосів рідної землі. Картини природи і людські почуття чергуються: Ви знаєте, як липа шелестить У місячні весняні ночі? — Пейзажний етюд Кохана спить, кохана спить, Піди збуди, цілуй їй очі. - Переживання ліричного героя . Кохана спить... Такий паралелізм збуджує в читачів роздуми і переживання. Риторичні запитання («Ви знаєте, як липа шелестить у місячні весняні ночі?», « Ви знаєте, як сплять старі гаї?»), риторичні окличні речення (« А солов'ї!...Та ви вже знаєте, як сплять гаї!») привертають увагу до краси весняної ночі, готують слухача до сприйняття наступної картини. Вражають інтонації цього твору, ніжність, мелодика слова, чаруюча принадність пейзажних картин незрівнянної української ночі. Учителю. У музиці «Сонячних кларнетів» оживає ніжна любов, таємниці світу, чари молодості, краса природи. Доказом цього є поезія «Арфами, арфами...»

1. Аналіз поезії **«Арфами, арфами...»**

"Гей, вдарте струни кобзарі..."

Вірш **«О, панно Інно...»**

Вірш **«Ви знаєте, як липа шелестить...»**

Закріплення головного

1. Що послужило поштовхом до написання поеми "Золотий гомін"?
2. У чому полягає новаторський характер поезій П. Тичини?
3. Які вірші автора десятиліттями замовчувались і тільки тепер повернуті читачам?
4. У чому своєрідність строфічної будови віршів поета?

Теми повідомлень

- «Кларнетизм» у творчості П. Тичини.

- "Золотий гомін" – пробудження і передчуття трагедії у ранній творчості П. Тичини.

- Скорботна нота "Сонячних кларнетів»

— Визначте найголовнішу ознаку світлої поезії збірки «Сонячні кларнети».

— Найголовнішою ознакою світлої поезії «Сонячних кларнетів» є тонке спостереження навколишнього світу, замилювання його гармонією. А ще — несподіваність першовідкриття. Побачити все довкола ніби вперше — на це здатний не кожен. Так дитина відкриває світ... Душа поета — теж дитина, сповнена любов'ю і захопленням.

Завдання

Вивчити напам'ять один із віршів збірки «Сонячні кларнети»; написати акварель за мотивами збірки «Сонячні кларнети»; скласти міні-твір «Мої враження від світлої ноти «Сонячних кларнетів» (на вибір).

Завдання для самоконтролю

Виберіть один правильний варіант відповіді:

1. Перша збірка поезій Павла Тичини має назву:

а) «Замість сонетів і октав»;

б) «Вітер з України»;

в) «Сонячні кларнети»;

г) «Плуг».

2. Кларнетизм Тичини уперше виявився у збірці:

а) «Чернігів»;

б) «Плуг»;

в) «Сонячні кларнети»;39

г) «І рости, і діяти».

3. «Горобина ніч!/ Одчинились двері — Всі шляхи в крові!» — це рядки з вірша Тичини:

а) «Там тополі у полі»;

б) «Дума про трьох вітрів»;

в) «Одчиняйте двері»;

г) «Квітчастий луг».

4. «Я твій», — десь чують дідугани. / А солов'ї!.. / Та ви вже знаєте, як сплять гаї!» — це рядки з поезії:

а) «Пастелі»;

б) «Енгармонійне»;

в) «Я стою на кручі»;

г) «Ви знаєте, як липа шелестить».

5. «Стану я, гляну я — / скрізь поточки як дзвіночки, жайворон як золотий» — це рядки з вірша Тичини:

а) «Десь надходила весна»;

б) «Гаї шумлять»;

в) «Закучерявилися хмари»;

г) «Арфами, арфами...».

6. «Кохана спить, кохана спить, / Піди збуди, цілуй їй очі» — ці рядки належать:

а) Олександрові Олесю;

б) Іванові Франку;

в) Миколі Вороному;

г) Павлові Тичині.

7. Трагічні події під Крутами П. Тичина відтворив у вірші:

а) «Як упав же він з коня»;

б) «Відповідь землякам»;

в) «Пам'яті тридцяти»;

г) «Гей, вдарте в струни кобзарі»

8. З яким видом мистецтва найбільше споріднена перша і найвідоміша збірка П.Тичини:

а) живописом;

б) кіно;

в) театром;

г) музикою.

9. Вкажіть поезію, в якій П. Тичина співає гімн весні:

а) «Арфами, арфами»; б) « Гаї шумлять»; в) «Світає»;

г) «Ви знаєте, як липа шелестить».

10. Вкажіть прізвище духовного батька П. Тичини:

а) Т. Шевченко;

б) І. Котляревський;

в) Г. Сковорода;

г) І. Вишенський.

Тема 2

Тема : М.Рильський . Загальний огляд творчості поета .

Основні терміни : філософічність художнього твору

Основні поняття :

Філософічність літератури — пошук сенсу життя, відповідей на вічні питання відбувається також через художнє відображення світу. Кожен талановитий твір містить у собі філософську глибину, оскільки народжується внаслідок осягнення важливих основ, закономірностей людського буття. Але часом, особливо в літературі XX століття, митці приділяють особливу увагу філософії у власному сенсі слова: насичують твір роздумами на філософські теми, парадоксальними діалогами, які змушують подивитись на звичне під іншим кутом зору тощо.

Матеріал лекції

Максим Рильський (1895-1964) – один з найбільших поетів України XX ст.

Біографічні відомості про поета

Закріплення головного :

«Яблука допіли».

Запитання за прочитаним твором.

- Чи подобається вам цей вірш?
- Який жанр цього вірша? (Пейзажна лірика)
- Чим милується поет? (Садом)
- Яка пора року зображена у вірші? Доведіть свою думку.
- Про які почуття говорить поет у поетичному творі? (Любов до рідного краю)
- Якими художніми засобами автор змальовує річку? (Епітетами та метафорами)
- Про що свідчать останні рядки поезії?

Рубрика «Творча майстерність»

На основі прочитаних творів відтворіть малюнок за кольоровою палітрою творів. (Вірші на вибір)

Тестове опитування

1. До якого жанру належить вірш М. Рильського «Яблука допіли»?

- А Філософської;
- Б патріотичної;
- В пейзажної;
- Г інтимної.

2. У якому селі народився М. Рильський?

- А Романівка;
- Б Богданівна;
- В Миколаївка;
- Г Жданівка.

3. Яка дебютна збірка М. Рильського вийшла 1910 року?

- А «На узліссі»;
- Б «Під осінніми зорями»;
- В «На білих островах»;
- Г «Далекі небосхили».

4. Коли народився М. Рильський?

- А 19 березня 1895 року;
- Б 15 березня 1876 року;
- В 12 жовтня 1899 року;
- Г 7 листопада 1895 року.

5. До якого жанру належить вірш М. Рильського «Поле чорніє»?

- А Пейзажної;
- Б філософської;
- В патріотичної;
- Г інтимної.

6. Який образ постає головним у збірці «Під осінніми зорями»?

- А Образ матері;
- Б природа рідного краю;
- В Образ дитинства;
- Г кохання.

7. До якої групи письменників належить М. Рильський?

- А «Молода муза»;
- Б «Молодняк»;
- В «Київська школа»;
- Г «Неокласики».

8. Яку назву мав перший вірш М. Рильського?

- А «Прошак»;
- Б «Яблука допіли»;
- В «Чорне поле»;
- Г «Дощ».

9. Яка пора року зображена у вірші «Яблука допіли»?

- А Зима;
- Б весна;
- В осінь;
- Г літо.

10. Які поетичні засоби використані у поетичному рядку «Річка синіє, зітхає, сміється...»?

- А Метафора та епітет;
- Б метафора і персоніфікація;
- В персоніфікація та епітет;
- Г порівняння та метафора.

11. Які поетичні засоби використані у поетичному рядку «Пролісків перших блакитні отари...»?

- А Епітет та порівняння;
- Б порівняння та метафора;
- В метафора та епітет;
- Г порівняння та персоніфікація.

12. Коли помер М. Рильський?

А 21 жовтня 1964 року;

Б 12 липня 1964 року;

В 24 липня 1964 року;

Г 7 листопада 1964 року.

Практична робота

варіант 1

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Поет М. Рильський».

2. Охарактеризуйте мотиви лірики М. Рильського.

3. Поясніть поняття «поезія».

варіант 2

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Моє знайомство з поетом М. Рильським».

2. Охарактеризуйте літературну діяльність М. Рильського.

3. Поясніть поняття «пейзажна поезія».

варіант 3

1. Напишіть твір-мініатюру на тему «Моє ставлення до поезії М. Рильського».

2. Охарактеризуйте дитинство М. Рильського.

3. Поясніть поняття художнього засобу «персоніфікація».

(вибрати один із варіантів)

ТЕМА 3

Тема : В.Сосюра — співець кохання. Інтимна, пейзажна лірика Сосюри

Основні терміни : теорія віршування - ліричні твори ,рима , ритм , строфа.

Основні поняття :

Ліричні твори — твори, у яких віддзеркалені думки, настрої та почуття людини, душевний стан автора, його ставлення до оточення. В них багато особистого, суб'єктивного, вони розкривають світогляд автора, його погляди на життя, на оточення, на різні явища та події у світі. Тому ліричні твори можуть бути забарвлені й політичним чи громадським змістом, можуть бути глибоко патріотичними. Ліричні поезії майже завжди безсюжетні. Ліричний твір викликає у читача емоції, збуджує думку, створює певний настрій, а часом закликає його до дій.

Рима — це однакове звучання або співзвуччя закінчень віршових рядків.

Ритм — повторюваність у віршованій мові однорідних звукових особливостей.

Особливості римування. Є три основні форми римування:

парне (суміжне або паралельне) (АА ББ ВВ):

коли римуються рядки, які стоять поряд – один за одним

перехресне (А Б А Б):

римуються рядки, які чергуються через один

оповите (кільцеве чи опоясуюче) (А Б Б А):

римуються рядки за схемою 1 і 4, 2 і 3.

Строфа — кілька віршових рядків, поєднаних за змістом і певним порядком римування. Залежно від кількості рядків у строфі розрізняють такі строфи: дистих, тривірш, терцина, катрен, сонет тощо. Вони різняться ще й системою римування.

Матеріал лекції

ВОЛОДИМИР МИКОЛАЙОВИЧ СОСЮРА

1898 (6.01) — 1965 (8.01)

1. Біографія поета

2. Поезія Володимира Сосюри

3. В. СОСЮРА – ЗАХИСНИК РІДНОЇ ЗЕМЛІ ТА МОВИ

Закріплення головного

Зробити аналіз змісту вірша «Любіть Україну»

- З приводу чого В. Сосюра написав свій вірш?
- Чому письменник вважає, що любити Україну потрібно як у щасливу мить, так і у «годину негоди»?
- Що приваблює автора вірша в Батьківщині?
- Чим необхідно довести свою любов до рідного краю?
- Якою В. Сосюра зображує Україну?
- З якою метою Україна порівнюється з купиною?
- Як у вірші згадується воєнне лихоліття?

- Поясніть, як ви розумієте рядки:

Не можна любити народів других,
Коли ти не любиш Вкраїну!..

- Чому В. Сосюра акцентує увагу на вічному зв'язку кожної людини з Батьківщиною?

- Від чого застерігає автор поезії юнака і дівчину у своєму зверненні до них?

- Чому ця поезія актуальна і сьогодні?

I варіант

Виписати з тексту художні засоби, які використав автор.

II варіант

Скласти інформаційне гроно щодо образу України.

III варіант

Підрахувати кількість ужитого у вірші дієслова «любити» в різних формах, іменника «Україна». Зробити висновок. (Це особливий стилістичний прийом, який виділяє головну думку.)

Вірш «Любіть Україну»

Тестові завдання

1.1. Віршований розмір вірша:

а) хорей; б) ямб; в) дактиль; г) амфібрахій.

2. Поезія має форму:

а) послання; б) монологу; в) діалогу г) полілогу.

3. Художній засіб у творі «Любіть Україну!»:

а) гіпербола; б) анафора; в) антитеза; г) епітет.

4. Уперше вірш був опублікований у:

а) «Громаді»; б) «Житті і слові»; в) «Літературній газеті»; г) «Новій зорі».

5. Україну В. Сосюра називає:

а) могутньою; б) великою; в) радісною; г) вишневою.

6. З порадою бути вірним у своїй палкій любові рідній Україні звертається поет до:

а) юнака; б) дівчини; в) вихованців дитячого садку;

г) тих, хто у скрутній для країни час зрадив її.

7. «Всім серцем любіть Україну свою, - і вічним ми будемо з нею».

Дані рядки в композиційній будові твору є:

а) експозицією; б) кульмінацією; в) зав'язкою; г) розв'язкою.

8. Дерева, які шумлять над ставом:

а) тополі; б) берези в) верби; г) клени.

9. Українську мову В. Сосюра називає:

а) милозвучною; б) солов'їною в) гучною; г) веселою.

10. Рідна країна горить – не згорає, як та:

а) зірка; б) райдуга; в) діброва г) купина.

11. Любити свій край потрібно:

а) як вишневий сад; б) у годину негоди в) мов цінну річ;
г) не звертаючи уваги на ментальність його народу.

12. Без Батьківщини кожний українець:

а) сирота; б) вітер в полі; в) порох і дим; г) дорожній пил.

Практичні завдання.

Прочитати вислів М. Стельмаха про В. Сосюру.

Вірш «Любіть Україну» вивчити напам'ять.

Скласти твір – роздум «У чому ж може полягати моя дійова любов до Батьківщини?»